

UDC: 347(045)(575.1)

SANOAT MULKI HUQUQI TUSHUNCHASI VA MOHIYATI

Mexmonov Qambariddin Miradxamovich,

Toshkent davlat yuridik universiteti mustaqil izlanuvchisi,
yuridik fanlar bo'yicha falsafa doktori (PhD)

ORCID: 0000-0001-7042-9003

e-mail: q.mehmonov@tsul.uz

Annotatsiya: Maqolada sanoat mulki huquqi tushunchasi va mohiyati tahlil etilgan. Taklif etilgan tadqiqot sanoat mulki huquqi tushunchasi va mazmun-mohiyati, tatbiq etiladigan huquqiy rejim, sanoat mulki huquqiga oid munosabatlarning rivojlanish tendensiyalari haqida to'liq ma'lumot olishga imkon beradi. So'nggi yillarda O'zbekistonda intellektual mulk obyektlarining yaratilishi va huquqiy muhofaza hujjati (patent) berilishi tendensiyasi huquq egalari huquqlari yetarlicha himoyalanganmagani bilan asoslanadi. Shu bilan birga, sanoat mulki obyektining patentga layoqatli shartlari, himoya hujjati berilishi shartlarining murakkabligi huquqiy himoyani amalga oshirishni murakkablashtiradi. Huquq egalari o'z huquqlarini amalga oshirishda nafaqat milliy qonunchilikdan, balki xalqaro miqyosda ham himoya olish imkoniyatlaridan samarali foydalanmayapti. Sanoat mulki obyektlari rejimini aniqlash tahlili shuni ko'rsatadiki, aniq huquqiy chora-tadbirlar, mexanizmlarni qo'llash orqali O'zbekistonda sanoat mulki obyektlari yetarlicha huquqiy himoya ostiga olinishi mumkin. Mazkur muammolarni huquqiy tartibga solish uchun O'zbekistonning intellektual mulk sohasidagi qonunchiligini xalqaro talablarga moslashtirish hamda sanoat mulki obyektiga nisbatan huquqni himoya qilishni ta'minlash kerak. Muallif ushbu masalalarning huquqiy yechimini topishda asosiy yo'nalish axborot texnologiyalari, sun'iy intellektdan foydalanish bo'lishi zarur, degan qat'iy pozitsiyani ko'rsatadi. Biroq hozircha sun'iy intellekt huquq subyekti sifatida tan olinishidan yiroqda. Shuningdek, maqolada olimlarning ilmiy nuqtayi nazarlari, innovatsion rivojlanish davrida O'zbekiston Respublikasi qonunchiligi strategiyasi, sanoat mulkiga doir nizolarni hal qilish masalalari atroflicha o'rganilgan. Xulosada muallif muayyan xulosalarni ilgari suradi.

Kalit so'zlar: intellektual mulk, sanoat mulki obyektlari, huquqiy rejim, ixtiro, foydali model, sanoat namunasi, mutlaq huquq, sun'iy intellekt, huquq subyekti.

ПОНЯТИЕ И СУЩНОСТЬ ПРАВ ПРОМЫШЛЕННОЙ СОБСТВЕННОСТИ

Мехмонов Камбариддин Мирадхамович,

доктор философии по юридическим наукам (PhD),

самостоятельный соискатель

Ташкентского государственного юридического университета

Аннотация. В статье анализируется гражданско-правовой режим объектов промышленной собственности. Предлагаемое исследование дает полное представление о объектах промышленных прав, содержании правового режима, тенденциях развития отношений, связанных с объектами промышленной собственности. В последние годы тенденция создания интеллектуальной собственности в Узбекистане и выдача документов правовой защиты (патентов) показывает недостаточность правовой защиты правообладателя. В то же время условия патентоспособности объектов промышленной собственности, сложность условий выдачи охранного документа затрудняют реализацию правовой защиты. Осуществляя

свои права, правообладатели неэффективно используют возможности для защиты, установленные национальным законодательством, но и международно-правовыми нормами. Анализ правового режима объектов промышленной собственности показывает, что данные объекты в Узбекистане могут быть адекватно защищены с применением конкретных правовых мер и механизмов. Для законодательного урегулирования этих вопросов необходимо привести законодательство Узбекистана в области интеллектуальной собственности в соответствие с международными требованиями и обеспечить защиту прав на объекты промышленной собственности. Автор твердо придерживается позиции, что основным направлением в поиске правового решения этих вопросов должно стать использование информационных технологий, искусственного интеллекта. Но пока еще рано признание правосубъектности искусственного интеллекта. В статье также исследуются научные взгляды ученых, стратегия законодательства Республики Узбекистан в период инновационного развития, урегулирование споров по поводу изобретений. В заключение автор делает определенные выводы.

Ключевые слова: интеллектуальная собственность, объекты промышленной собственности, правовой режим, изобретение, полезная модель, промышленный образец, исключительное право, искусственный интеллект, субъект права.

CONCEPT AND ESSENCE OF INDUSTRIAL PROPERTY RIGHT

Mekhmonov Kambariddin Miradkhamovich,

Researcher of Tashkent State University of Law, PhD

Abstract. The article analyzes the civil law regime of industrial property objects. The proposed study gives a complete picture of the objects of industrial rights, the content of the legal regime, trends in the development of relations related to objects of industrial property. In recent years, the trend of creating intellectual property in Uzbekistan and issuing documents of legal protection (patents) shows the lack of legal protection for the right holder. At the same time, the conditions for the patentability of industrial property objects, and the complexity of the conditions for issuing a title of protection make it difficult to implement legal protection. In exercising their rights, right holders inefficiently use the opportunities to protect not only national legislation but also international legal norms. An analysis of the legal regime of industrial property objects shows that these objects in Uzbekistan can be adequately protected by the use of specific legal measures and mechanisms. For the legislative settlement of these issues, it is necessary to bring the legislation of Uzbekistan in the field of intellectual property in line with international requirements and ensure the protection of the right to objects of industrial property. The author firmly adheres to the position that the main direction in the search for a legal solution to these issues should be the use of information technology and artificial intelligence. But it is too early to recognize the legal personality of artificial intelligence. The article also explores the scientific views of scientists, the strategy of the legislation of the Republic of Uzbekistan in the period of innovative development, and the settlement of disputes over inventions. In conclusion, the author draws certain conclusions.

Keywords: intellectual property, industrial property, legal regime, invention, utility model, industrial design, exclusive right, artificial intelligence, subject of law.

Kirish

Ma'lumki, intellektual faoliyat insoniyat oldida turgan asosiy muammolarni hal qilish va rivojlanishga ta'sir ko'rsatadigan muhim omildir. Aynan aqliy faoliyat tamaddunlar rivojlanishi, qo'l mehnatining yengillashishi,

insoniyat duch keladigan xavf-xatarlarni samarali va to'g'ri hal etishga xizmat qilgan. Shu bois intellektual faoliyat natijalarining huquqiy maqomini belgilash, ularga doir qonunchilik va huquqni qo'llash amaliyotini o'rganish dolzarb masala hisoblanadi.

Sanoat mulki huquqi vujudga kelgan davrda va undan keyin ham “istisnoli huquq” (kelgusi o‘rinlarda mutlaq huquq, mustasno huquq kabilar ayniy ma’noda qo‘llanadi) konsepsiyasi zahirida barchaning manfaatdor bo‘lishi prinsipi yotadi. Bunda huquq egasiga muayyan vaqtda afzallik, ustunlik taqdim etilgan bo‘lsa, boshqalardan ushbu huquqqa rioya etish talab qilingan.

Yangi texnologiyalar yaratilishi va dunyo bo‘ylab tarqalishi shiddat bilan oshib bormoqda. Biroq mazkur jarayondan – texnologiyalarning rivojlanishi va tarqalishidan barcha birdek manfaat topyaptimi? Asosiy muammo aynan barchaning manfaatdorligi yetarli darajada ta‘minlanmagani bilan bog‘liq. Ayrim huquq egalari katta foyda topgani holda boshqalarning zarar ko‘rishi yoki turli huquqiy chegaralarda qolib ketishiga yo‘l qo‘yib bo‘lmaydi. Manfaaddorlikda “oltin ko‘prik” topilishi ushbu manfaatni ta‘minlashga xizmat qilmog‘i zarur.

Sanoat mulki huquqini tushunish, uning mohiyatini ochib berish orqali bugungi rivojlanish sharoitida ushbu intellektual mulk obyekti o‘rnini aniqlash zaruriyati mavjud. Zero, sanoat rivoji har doim rivojlanishning muhim omili sifatida butun dunyoda tan olingan. Shu bois sanoat mulki obyektlarining patentga layoqatlilik shartlari, qonunchilikda belgilangan tartibda huquqiy muhofazani belgilashga doir masalalar alohida dolzarblik kasb etadi.

Sivilistika fanida sanoat mulki obyektlarini tijoratlashtirish tendensiyasi haqida bir qator fikrlar ilgari surilgan. 1990-yillarning o‘rtalaridan boshlab sanoat mulkini tijoratlashtirish kuchayib borayotgani haqida ko‘p bora aytilgandi. Texnologiya bozorlari iqtisodiy o‘rinishning muhim omili bo‘lish imkoniyatiga ega bo‘lsa-da, ular ixtirochi va huquq egalari o‘rtasida mehnat taqsimotini ta‘minlashda alohida o‘rin tutadi.

Sanoat mulki huquqi to‘g‘risidagi ma‘lumotlar jamoatchilikka taqdim qilinar ekan, amaldagi qonunchilik ma‘lum bir patentga

kim egalik qilishini aniq belgilashga imkon bermasligini ko‘rishimiz mumkin. Xususan, sanoat mulkiga bo‘lgan huquqni o‘zgartirishga e‘tibor qaratsak, patent idoralarida asl talabnoma beruvchilarning shaxsini oshkor etish uchun qat‘iy qonuniy talablar mavjud bo‘lsa-da, ularning talablari patent huquqlari o‘tkazilgandan keyin huquqni oshkor qilish bo‘yicha ancha qat‘iy emasligi ko‘rinadi. Boshqacha aytganda, patentning egasi o‘zgarigandan so‘ng haqiqiy egalarni aniqlash ehtimoli sezilarli darajada kamayadi.

Xorijiy davlatlar olimlari mazkur masalada uzoq yillardan buyon tadqiqotlar olib bormoqda. Xususan, P.P. Battaxov [1, 53–56-b.], B.B. Sulaymanov [2, 23-b.], A.G. Matveyev, V.N. Sinelnikova [3, 294–295-b.], J.M. Otero Lastres [4, 781-b.], C. Fernandez-Novoa, J.M. Botana Agra, X. Seuba [5] A. George [6] va boshqalarning tadqiqot natijalari e‘lon qilingan. Butunjahon Intellektual Mulk Tashkiloti (WIPO) [7] bu borada turli mavzularda konferensiyalar, kollokviumlar, kurslar tashkil etib ushbu sohada doimiy ravishda amaliy ishlar olib bormoqda. Xususan, tashkilot bosh direktori Frensis Garri [8] bu borada o‘z nuqtayi nazarini bayon qilgan.

Fuqarolik huquqining nisbatan murakkab va jadallik bilan rivojlanayotgan intellektual mulk tarmog‘i borasida sohalararo o‘tkazilgan tadqiqotlarga e‘tibor qaratadigan bo‘lsak, hozirgi kunda intellektual mulkning har bir obyekti alohida tadqiq etilmoqda. Intellektual mulk ko‘plab huquqiy tadqiqotlarning asosiy mavzularidan biriga aylangan.

Bundan tashqari, Jahon Savdo Tashkiloti o‘tkazgan tadqiqot doirasida Ting-Wei (Alex) Chiang va Xiaoping Wu [9, 41-b.] tomonidan JSTga a‘zo davlatlarda COVID-19 qarshi innovatsion va patent faoliyati o‘rganilgan. Unda mualliflar sanoat mulki obyekti sifatida dori vositalarining patent landshafti masalalarini tadqiq etishadi. Har bir COVID-19 vaksinasida ishtirok etgan patent oilalari sonida keng farqlar mavjud bo‘lib, bu vaksinani ishlab chiqish uchun qo‘llanadigan turli texnologik

platformalarni aks ettiradi. To'rtta texnologik platformaning har biri o'z afzalliklari va kamchiliklariga ega. Ishda patent oilasining huquqiy holatini mamlakat darajasida tahlil qilish, oxir-oqibatda, milliy siyosat va qaror qabul qiluvchilar uchun texnologiyalar transferini rag'batlantirish afzalliklari taklif qilinadi. Bunda asosiy e'tibor COVID-19 qarshi innovatsion va patent faoliyatiga qaratilib, dunyo davlatlarida ushbu jarayon qanday tendensiyalarda ketayotgani alohida tahlil qilinadi.

Deshpande Rohan, Kamath Karan tadqiqotida sun'iy intellekt yaratgan, sanoat mulki hisoblangan ixtiroga nisbatan huquqlar va uning yaratuvchiga tegishli bo'lishiga doir masalalar Hindiston huquqi nuqtayi nazaridan tadqiq etilgan. Unda mualliflar sun'iy intellektga huquq berilishi tegishli majburiyatlarga hamda majburiyatlarni ixtirochi yoki huquq egasiga yuklashning huquqqa mosligini ko'taradi, deb ko'rsatadi. Patent idoralari sun'iy intellekt ixtiro yaratishiga, huquq egasining insofliligini aniqlashga doir murakkab masalalarni aniqlash uchun tegishli texnologiyalar bilan qurollangan bo'lishi zarur [10], degan xulosalarga keladi. Shuningdek, sun'iy intellektga subyekt maqomi berilishi yoki berilmasligi masalasi tahlil qilingan.

Russell L. Parr amalga oshirgan tadqiqot ishida ta'kidlanishicha, yuqori haq (royalti) to'lash evaziga ba'zan mavjud mahsulotlarga shunchaki yaxshilanishlar qo'shadigan ixtirolardan farqli o'laroq mahsulot mohiyatini ko'rsatadigan ixtirolar o'zaro bog'liqlikda bo'ladi. Yaxshilanadigan xususiyatga ega ixtiro past haq to'lanishi evaziga ushbu obyektni boshqarishi kerak degani emas, chunki bunda xususiyat yaxshilangan mahsulot uchun yuqori sotuvlar yoki foyda keltirgani ko'rsatilishi mumkin bo'ladi, deb hisoblaydi [11, 651-b.]. Bu o'z navbatida ixtirolarga qo'yilgan talablar va uning mohiyatini aniqlashga doir tahlillarni ilgari surishga imkon bergan.

Aksariyat tadqiqot ishlarida sanoat mulki obyektini huquqiy muhofaza qilishda uni keng ma'noda tushunish va talqin etish, antimonopol qonunchiligini tatbiq etish, aniqlashga e'tibor qaratilgan.

O'zbekiston, umuman Markaziy Osiyo davlatlarida sanoat mulki obyektlari masalasi, ushbu sohadagi qonunchilikni qo'llashda yuzaga keladigan muammolar shu kunga qadar muayyan konseptual hamda yangicha yondashuv asosida nazariy va amaliy nuqtayi nazardan tadqiq etilmagan.

Material va metodlar

Tadqiqot jarayonida to'rtta savolga javob berishga harakat qilindi: birinchidan, sanoat mulki obyektlarini huquqiy muhofaza qilishga doir qonunchilik qay darajada samarali; ikkinchidan, ushbu sohadagi huquqni qo'llash amaliyoti qay darajada shakllandi; uchinchidan, qonunchilikdagi bo'shliqlarni xalqaro tajriba asosida to'ldirish zarurati mavjudmi, to'rtinchidan, kelajakda sanoat mulki obyektlarini huquqiy muhofaza qilish qanday amalga oshiriladi.

Mazkur savollarga javob tariqasida mualliflik nuqtayi nazari ishlab chiqilib, O'zbekiston Respublikasi qonunchiligidagi bo'shliqlarni to'ldirish bo'yicha takliflar ilgari suriladi. Ushbu maqola sanoat mulki obyektlarini huquqiy muhofaza qilishni konseptual, nazariy va amaliy tushunishga qaratilgan.

Ushbu tadqiqotda ilmiy bilishning tahlil, umumlashtirish, qiyosiy-huquqiy, mantiqiy, statistik, sotsiologik, tizimli-tuzilmaviy, formal-yuridik o'rganish usullaridan foydalanildi.

Tadqiqot natijalari

Sanoat mulki obyektini tushunishga doir doktrinalarga to'xtaladigan bo'lsak, ayrim mualliflar bu borada sanoat mulki huquqi uning obyektiv mazmunini ifodalovchi yuridik mustahkamlangan huquqiy normalar tizimi sifatida mavjud emas. Sanoat mulki huquqini mualliflik huquqi kabi intellektual mutlaq huquq turi sifatida ajratish faqat doktrinal darajada amalga oshiriladi va xalqaro darajadagi hujjatlarga asoslanadi [1, 53-56-b.].

Fikrimizcha, avvalo sanoat mulki obyekti mazmunining doktrinalarda belgilanishi, ushbu obyektni to'g'ri tushunish va talqin qilishga yordam beradi. Har bir mamlakat o'z milliy huquq tizimini mustaqil ravishda belgilaydi. Shunday ekan, xalqaro darajadagi huquqiy hujjatlarga (Konvensiya, bitim) ham o'z manfaati yuzasidan qo'shiladi. Biroq bunday hujjatlarning qabul qilinishi faqat ushbu hujjatlardan ko'r-ko'rona foydalanishni anglatmaydi. Ba'zi hollarda turli shartlar, ma'lum bandlarni qabul qilmaslik, pisdalarni belgilash yoki muddat o'rnatish kabi holatlar ham mavjud bo'ladi.

"Sanoat mulki" iborasini tom ma'noda tushunmaslik lozim. Ushbu iborani qo'llash XVIII–XIX asrlarda Yevropa mamlakatlari-da huquqiy yorliq patent orqali muhofaza qilinadigan ixtirolar – texnik xarakterdagi yechimlar asosan sanoat sohasida qo'llangan bilan bog'liq. Hozirgi vaqtda sanoat mulki nafaqat sanoatda, balki amaliyotning, turmushning hamma sohalarida keng qo'llanadi [12, 126-b.].

Fuqarolik kodeksining 1032-moddasiga ko'ra, intellektual mulk obyektlari davlat organi tomonidan beriladigan huquqiy muhofaza hujjati asosida himoya qilinadi. Bu FKning 1082-moddasiga asosan ixtiro, foydali model sanoat namunasi yaratilish fakti bo'yicha emas, balki maxsus huquqiy muhofaza yorlig'i – patent berilgan taqdirda himoya qilinadi deganidir.

Muayyan ilmiy tadqiqotlar asosida yotgan g'oya, mazmun va mohiyatni to'liq tushunib olish uchun aksariyat olimlar tomonidan "doktrina" tushunchasi qo'llanadi. B.B. Sulaymanovning fikricha, "doktrina" huquqiy fan, manba, ya'ni huquqiy normaning tashqi ifodalanishi, huquq shakli va ommaviy hokimiyat organi tomonidan qabul qilinadigan huquqiy hujjatning nomi sifatida ko'rinadi [2, 23-b.].

O. Oqyulov misol keltirib aytadiki, agar okeandagi yirik muz bo'lagi (aysberg)ga o'xshatadigan bo'lsak, fuqarolik-huquqiy fan – yirik muz bo'lagi (aysberg), uning ko'rinib

turgan qismi bu – doktrina, uning ko'rinmaydigan tarafi esa boshqa ilmiy fikrlar va g'oyalardan, ishlanmalar hisoblanadi. Doktrina norma ijodkorligi faoliyati va huquqni qo'llash faoliyati uchun o'ziga xos mo'ljal vazifasini o'taydi [13, 36-b.]. Demak, sanoat mulki mazmunini to'laonli anglab yetish, uning boshqa intellektual mulk obyektlaridan farqli xususiyatlarini tushunish uchun bu boradagi ilmiy nuqtayi nazarlar va amaliy muammolarni tahlil etish maqsadga muvofiq.

Fikrimizcha, doktrinaning asosiy mazmuni huquqiy normalarni mavjud qoidalar, umum tan olingan huquqiy normalar, huquq normasi mazmuni ilmiy jihatdan asoslangan va to'g'ri tushunishga imkon beradigan g'oyalarda ifodalanadi. Shu bois doktrinalar ilmiy qarashlar, yondashuvlar, masalaning to'g'ri va maqbul yechimiga doir muayyan qoidalarni shakllantirishda namoyon bo'ladi. Butun dunyoda mavjud bo'lgan sanoat mulki huquqi obyektlarini tushunishga doir doktrina sanoat mulki huquqi obyektlarining turlari orqali aniqlashga qaratilgan.

Tadqiqot natijalari tahlili

Intellektual mulk ta'rifiga kiradigan barcha obyektlar bir qator xususiyatlarni birlashtiradi:

nomoddiylik – ushbu obyektlar u yoki bu moddiy shaklda namoyon bo'lishi mumkin, ammo intellektual mulk sifatida shakl emas, balki obyektning o'zi tan olinadi va himoya qilinadi;

yangilik (originallik) – har bir yangi yaratilgan intellektual mulk obyekti avval yaratilgan obyektlarga – garchi ular qayta ishlangan yoki tarkibi o'xshash mahsulot bo'lsa ham – takrorlanmas (unikal) hisoblanadi;

sun'iy yaratilganlik – intellektual mulk obyekti har doim inson tomonidan yaratiladi, o'z-o'zidan paydo bo'ladigan tabiiy obyektlar intellektual mulk obyekti bo'la olmaydi.

Intellektual mulk obyektlari shartli ravishda bir-biridan huquqiy rejimiga ko'ra farq qiladigan uch guruhga bo'linadi:

1) fan, adabiyot va san'at asarlari. Mazkur toifa, shuningdek, mualliflik huquqi bilan himoyalangan va davlat ro'yxatidan o'tkazishni talab etmaydigan elektron hisoblash mashinalari (EHM) uchun dasturlar va ma'lumotlar bazalarini ham o'z ichiga oladi;

2) sanoat mulki obyektlari va xususiy aloqmatlarini aks ettiruvchi vositalar. Ushbu birlashmaga ixtirolar, foydali modellar, sanoat namunalari, tovar belgilari, xizmat ko'rsatish belgilari, tovarlar chiqarilgan joy nomi kiradi. Mazkur turdagi obyektlar davlat ro'yxatidan o'tkazishni huquq egasining xohishiga ko'ra talab qiladi;

3) noan'anaviy obyektlar. Bunga seleksiya yutuqlari, integral mikrosxemalar topologiyalari va nou-xaular kiradi [14, 20-21-b.].

Yuqoridagilardan ko'rinadiki, intellektual mulk obyektlariga nisbatan mualliflik-huquqiy, patent-huquqiy va noan'anaviy obyektlar (har ikki huquqiy himoya shakli va alohida rejimni talab qiladigan obyektlar) kiradi.

Intellektual mulk huquqi, shu jumladan, sanoat mulki huquqi obyektlarini huquqiy tartibga solishga doir xorijiy mamlakatlar tajribasini o'rganish mazkur sohani tartibga solish tizimini takomillashtirishga bo'lgan qiziqishni ham ko'rsatadi. Intellektual mulkning muayyan yangi obyektlari, ayniqsa, texnologiya, ular bilan bog'liq sanoat mulki obyektlari rivojlangan mamlakatlarda yaratiladi. Ularni huquqiy ta'minlash ham ilk bora xorijda aprobatsiyadan o'tishi tabiiy. Bu esa muayyan bir davlat miqyosida tor doirada huquqiy tartibga solishni istisno etadi. Shu bois "har doim velosiped ixtiro qilgandan ko'ra xorijda yaratilgan "qulay velosiped modelini", ya'ni huquqiy konstruksiyani milliy tizimga kiritish qulayroq" [15, 36-b.; 17-b.] bo'lishi tabiiy. Mazkur tadqiqot mavzusi ham aynan shu qoidadan kelib chiqib, xalqaro tajribada sinovdan o'tgan masalalar bo'yicha milliy qonunchilikda yechim topish bilan bevosita bog'liq.

Intellektual mulk obyektlariga nisbatan qo'llanadigan doktrinalardan biri – Fair use,

ya'ni "insofli foydalanish" doktrinasidir. Ushbu doktrina AQSHning mualliflik huquqiga doir qonunchiligiga singdirilgan bo'lib, muayyan holatlarda mualliflik huquqi egasining roziligisiz va unga haq to'lamagan holda tanqid, yangiliklar hisoboti, ta'lim va ilmiy-tadqiqot ishlarida so'zma-so'z havola olishga imkon beradi. Mazkur prinsip mualliflik huquqiga doir milliy qonunchiligimizga ham singdirilgan.

Avvalo sanoat mulki obyektiga nimalar kirishiga aniqlik kiritib olish zarur. 1883-yilda dastlab "sanoat mulki" atamasi Sanoat mulkini muhofaza qilish to'g'risidagi Parij konvensiyasida qo'llangan. O'sha davrda intellektual mulkning ayrim turlari yig'indisi sifatida: ixtiroga, sanoat namunasi va tovar belgisiga nisbatan patent tushunilgan. Demak, bu holat sanoat bilan bevosita bog'liq bo'lgan va ushbu sohada vujudga kelgan hamda tatbiq etilgan. Shu bois mohiyatan sanoat mulki obyektlari aynan sanoat sohasida qo'llangani munosabati bilan shu nom ostida birlashtirilgan.

Parij konvensiyasi sanoat mulkini keng ma'noda talqin etib, sanoat mulkning muhofaza obyektlari sifatida quyidagilarni ko'rsatadi: 1) ixtirolar; 2) foydali modellar; 3) sanoat namunalari; 4) tovar belgilari; 5) xizmat ko'rsatish belgilari; 6) firma nomi; 7) geografik nomlar; 8) tovarning kelib chiqish joyi nomi; 9) g'irrom raqobatning oldini olish (1-, 2-modda). Bundan kelib chiqadiki, vaqt o'tishi bilan sanoat mulki obyektlari doirasi muayyan darajada kengaygan. Go'yoki sanoat mulki obyektlari doirasi uning mazmun-mohiyatiga mos kelmaydigandek ko'rinadi. Hozirgi kunda ham sanoat mulki obyektlarining ushbu turlari Parij konvensiyasi mazmunida saqlanib qolgan. Demak, sanoat mulki obyektini keng ma'noda tushunilishi qabul qilingan va u nafaqat sanoat, balki tijorat, qishloq xo'jaligi, qazish sanoati sohalari, shuningdek, har qanday sanoat yoki tabiiy ishlab chiqariladigan mahsulotlar: vino, don, tamaki, gul, un, kimyo, axborot-kommu-

nikatsiya texnologiyalari va boshqa sohalarni ham qamrab oladi.

O'zbekiston Respublikasi 1991-yil 25-dekabrdan yuqoridagi konvensiya a'zosi hisoblanadi [16] va, tabiiyki, o'zining milliy qonunchiligini unda belgilangan talablarga moslashtirishga harakat qilgan.

O'zbekiston Respublikasining 2002-yil 29-avgustdagi "Ixtirolar, foydali modellar va sanoat namunalari to'g'risida"gi yangi tahrirdagi Qonunida ikki tomonlama yondashuv kuzatiladi. Bu o'rinda qonun chiqaruvchi "ixtiro, foydali model va sanoat namunasi" tushunchalarini sanoat mulki obyektlari bilan birga ayniy tushuncha sifatida ifodalaydi. Qonunning nomlanishidagi sanoat mulki obyektlari sifatida ixtiro, foydali model va sanoat namunasi sanab o'tilgan va ushbu holat qonunning bir qator (6–8 va boshqa) moddalarida normalangan. Qonunning 2-moddasida esa sanoat mulki obyektlari to'g'risidagi qonun hujjatlari ushbu qonun va boshqa qonun hujjatlaridan iboratdir, deb belgilanadi va "sanoat mulki obyekti" iborasi boshqa (2–5, 9–11 va boshqa) moddalarda ham qo'llanadi.

Butunjahon Intellektual Mulk Tashkiloti (BIMT) *World Intellectual Property Organization (WIPO)* (hozirga qadar 193 ta davlat a'zo hisoblanadi) tomonidan chop etiladigan adabiyotlarda esa sanoat mulki tor doirasida talqin qilinadi. Unga ko'ra sanoat mulki bozorda xaridorlarga tovarlar va xizmatlar haqida axborot berishda foydalaniladigan belgilar sifatida tushuniladi [16]. Professor Otero Lasters (*Otero Lastres*) esa sanoat mulki sifatida himoya qilinadigan obyektlarni ikki guruhga bo'ladi: shaxsiylashtirish vositalari hamda texnik ijod mahsuli – patentlash obyekti [4, 781-b.].

Fikrimizcha, o'simliklarning yangi navi va hayvonlarning yangi zoti (seleksiya yutuqlari), ishlab chiqarish sirlari (nou-xou, tijorat siri) hamda geografik nomlarni ham e'tibordan chiqarib bo'lmaydi. Garchi ushbu obyektlarning ayrimlari, ya'ni ishlab chiqar-

ish sirlari (nou-xou, tijorat siri) hamda geografik nomlar sof ijodiy faoliyat natijasida yaratilmasa-da, O'zbekiston Respublikasida boshqa sanoat mulki obyektlari qatorida, garchi alohida huquqiy rejimda bo'lsa-da, huquqiy muhofaza ostiga olingan obyekt hisoblanadi.

Milliy statistik ma'lumotlarga e'tibor qaratadigan bo'lsak, sanoat mulkining muhim tarkibiy qismini tashkil etuvchi ixtirolarga nisbatan 2015-yilda milliy talabnomalar 288 ta, xalqaro talabnomalar 219 ta, 2016-yilda milliy talabnomalar 353 ta, xalqaro talabnomalar 202 ta, 2017-yilda milliy talabnomalar 357 ta, xalqaro talabnomalar 196 ta, 2018-yilda milliy talabnomalar 470 ta, xalqaro talabnomalar 180 ta, 2019-yilda milliy talabnomalar 374 ta, xalqaro talabnomalar 169 tani tashkil etgan [17].

Bundan ko'rinadiki, ixtiroga nisbatan na faqat milliy talabnomalar, balki xalqaro talabnomalar asosan o'sish ko'rsatkichiga ega. Bu esa huquqiy tartibga solish mexanizmini takomillashtirish, mavjud muammolarni aniqlash va tizimli tahlilga doir tadqiqotlar davomli bo'lishini ko'rsatadi. Jahonda mavjud yondashuvlar, huquqiy konsepsiyalar o'rganilishini taqozo etadi.

Bu o'rinda sanoat mulki obyekti sifatida nima tan olinadi, degan o'rinli savol tug'iladi. O'zbekiston Respublikasining "Ixtirolar, foydali modellar va sanoat namunalari to'g'risida"gi Qonunining 6-moddasiga ko'ra, har qanday sohada mahsulotga (xususan, qurilma, modda, mikroorganizm shtammi, o'simliklar yoki hayvonlar hujayralarining turlariga) hamda usulga (moddiy vositalar yordamida moddiy obyekt ustida xatti-harakatlarni amalga oshirish jarayoniga) taalluqli bo'lgan texnik yechim ixtiro sifatida e'tirof etiladi. Demak, bu o'rinda *mahsulot* hamda *usul* ga nisbatan ixtiro huquqiy muhofaza ostiga olinadi. Xuddi shunday talab foydali modelga nisbatan ham qo'llanadi. Bunda patentga layoqatlilik sharti bo'yicha ushbu sanoat mulki obyektlari farqlanadi. Sanoat namunasi

esa buyumning tashqi ko‘rinishini ifodalaydigan badiiy-konstruktorlik yechimi bo‘lmo‘g‘i zarur.

XXI asr intellektual mulk obyektlari ro‘yxatiga o‘z ta‘sirini ko‘rsatmoqda. Bu o‘rinda avvalo mualliflik huquqi obyektlari ro‘yxati ochiq bo‘lishi maqsadga muvofiqmi, degan savolga ham javob izlash o‘rinli bo‘ladi. Anglo-amerika huquq tizimida mualliflik-huquqiy muhofaza qilinadigan asarlar ro‘yxati yopiq bo‘lgan. Masalan, AQSHning mualliflik huquqi to‘g‘risidagi qonunining § 102-muvofiq, mualliflik asarlari ro‘yxati aniq cheklangan. Biroq 1980-yilda ushbu ro‘yxatga adabiy asarlar tushunchasini kengaytirish hisobiga kompyuter dasturlari kiritilgan (§ 101). 1990-yilda esa § 102-sifatida arxitektura asari kiritilgan [18].

XXI asr boshiga kelib mualliflik huquqi bilan muhofaza ostiga olinadigan asarlar doirasi yanada kengaymadi. Kompyuter dasturi, ma‘lumotlar bazasi, veb sayt, videoo‘yinlar uchinchi sanoat inqilobining natijasi hisoblanadi. Kompyuter dasturi va ma‘lumotlar bazasi XX asr oxiridayoq ko‘plab mamlakatlar (shu jumladan, O‘zbekiston Respublikasi) ning qonunchiligiga mualliflik huquqi obyekti sifatida kiritilgan edi.

A.A. Kravchenkoning fikricha, mualliflik huquqi va turdosh huquq doirasida veb sayt muayyan shartlar mavjud bo‘lganda 1) kompyuter dasturi; 2) dizaynerlik yechimi; 3) hosila asar; 4) mualliflik huquqi obyekti sifatida ma‘lumotlar bazasi; 5) turdosh huquq obyekti sifatida ma‘lumotlar bazasi huquqiy jihatdan tan olinadi [19, 214-b.].

Bundan ko‘rinadiki, birgina mualliflik-huquqiy himoya ostidagi obyekt intellektual mulkning turli institutlari bilan bog‘liqlikda ham mavjud bo‘lishi mumkin. Biroq huquqiy himoyaga olish zarurati yuzaga kelganda qanday yo‘l tutish masalasi ba‘zan muammoli bo‘lib chiqadi.

Mualliflik huquqiga doir sud amaliyotiga murojaat qiladigan bo‘lsak, 2006-yil 13-iyunda Fransiya apellyatsiya sudi “Dior’s Dune”

parfyumeriya nizosi bo‘yicha “Atirning hidi mualliflik huquqi obyekti hisoblanmaydi” degan xulosaga kelgan. Sudning nuqtayi nazariga ko‘ra, atirning hidi nou-xauning oddiy amalga oshirilishi bo‘lib, mualliflik huquqi to‘g‘risidagi qonunchilik mazmuni talabiga ko‘ra, asar sifatida mualliflik huquqi bilan muhofaza qilinadigan ifodalalash shakli hisoblanmaydi [20]. Bundan farqli ravishda Niderlandiya Oliy sudi atirning hidi agar original bo‘lsa, mualliflik huquqi bilan muhofaza qilinishi mumkin, degan xulosaga kelgan [20].

Yuqoridagi nizo yuzasidan shuni aytish mumkinki, garchi mualliflik huquqi obyektlari ro‘yxati ochiq bo‘lsa-da, Fransiya sudiga mualliflik huquqi obyektlarining ro‘yxati ochiqligi atirning hidini himoya qilishga asos bo‘lmagan va mualliflik huquqi yetarli darajada aniqlikda va obyektiv ravishda identifikatsiya qilinadigan ijodiy natijani huquqiy muhofaza ostiga oladi, deb hisoblaydi [21].

Yevropa ittifoqining 2001/29 direktivasi mazmuniga ko‘ra ham oziq-ovqat mahsulotining hidi asar sifatida baholanishi mumkin emas. Yevropa ittifoqining sud amaliyoti mahsulotning hidi mualliflik huquqi bilan muhofaza qilinmasligi masalasini hal qilgan bo‘lsa-da, buni mualliflik-huquqiy himoya ostiga olish mumkin bo‘lgan obyektlarning barchasi uchun ham birdek yechim sifatida baholab bo‘lmaydi.

A.G. Matveev va V.N. Sinelnikovaning fikricha, XXI asrda yangi ikkita turdosh huquq obyekti vujudga kelgan. Birinchidan, ommaviy axborot vositalari nashrlari yangiliklaridan agregatorlar orqali onlayn foydalanish (masalan, “GoogleNews”, “Yandeks.Novosti”); ikkinchidan, sport musobaqasi tashkilotchilarining muayyan musobaqalarni yozib olish va namoyish etish huquqi yoki barchaning e‘tiboriga yetkazish huquqi mavjud [22, 294–295-b.].

Mualliflik huquqi obyektlari ro‘yxati ochiq bo‘lgani bois undan kelib chiquvchi turdosh huquq obyektlari borasida ham o‘zgarishlar bo‘lishi tabiiy. Garchi media tashkilotlarining

huquqlari o'tgan asrlardayoq alohida tadqiqot obyekti sifatida o'rganilgan bo'lsa-da, sport musobaqalarini o'tkazish, ularni internet vositasida iste'molchilarga yetkazish juda yirik investitsiya va biznes faoliyati sifatida qaralmoqda. Shu bois har bir intellektual mulk obyektiga huquqiy muhofaza berish masalasi alohida tadqiqot obyekti sifatida ko'rilishi mumkin.

Bugungi kundagi ilmiy-texnikaviy rivojlantirishning yangi yaqqol namunasi sifatida biotibbiyotdagi hujayra mahsulotlari namoyon bo'lmoqda. Mazkur obyekti intellektual mulkning yangi obyekti sifatida alohida nazarda tutilmagan. Shunga qaramasdan, insonlarda mavjud kasalliklarni davolashda faol foydalanilmoqda.

Mazkur mavzuga doir ayrim huquqiy tadqiqotlar amalga oshirilgan bo'lib, unda asosiy e'tibor biopatentni huquqiy tartibga solish va rivojlantirish muammolariga qaratilgan. Biopatent huquqi intellektual mulkning alohida instituti sifatida alohida huquq sohasi bo'lib ajratib chiqarilishi lozim. Bunda sanoat mulkning alohida jihatlari yig'indisi (mikrobiologik material va molekulyar darajadagi biologik material) sifatida ko'rilishi taklif qilinadi [23, 175-b.].

Huquq sohalari orasida an'anaviy huquq sohalari asosiy o'rinni egallaydi. Masalan, fuqarolik huquqi, jinoyat huquqi va h.k. Biroq biopatent huquqi alohida huquq sohasiga da'vo qilinishida uning huquqiy metodologiyasi, tartibga solish predmeti va metodi, tizimi mavjud bo'lishi va tan olinishi zarur. Boshqa tarafdin esa huquq instituti sifatida e'tirof etilishi uchun muayyan yuridik normalar tizimida o'zaro bog'langan normalar guruhi bo'lishi lozim. Huquqiy institut muayyan munosabatlar turini tartibga soluvchi nisbatan kichik barqaror huquqiy normalar guruhi, ijtimoiy munosabatlarning o'z mazmuniga ko'ra, o'xshash va yaqin muayyan bir turini tartibga soladigan huquq normalari guruhi-dan iborat bo'ladi [24, 541-b.]. Shu bois intellektual mulk obyektining muayyan insti-

tut doirasida o'rganiladigan obyekti alohida huquq sohasi sifatida tan olinishi maqsadga muvofiq bo'lmaydi.

RFda tibbiy davolanish maqsadlarida biotibbiyot mahsulotlari muomalasini tartibga soluvchi alohida qonun qabul qilingan [28]. Bu qonun biotexnologiya sohasini tartibga soluvchi muhim tartibga solish yukiga ega bo'lgan qonun sifatida ko'rilishi mumkin. Biroq yangi biotexnologiya mahsulotlarini ishlab chiqarish, aprobatsiyadan o'tkazish, uni qo'llash bevosita inson omili bilan bog'liq. Uning sinovdan o'tishi uchun muayyan inson resurslari safarbar etiladi. Mazkur jarayonda insonning ishtiroki ixtiyoriylik prinsipiga asoslanishi, xavfsizlik tizimi qo'llanishi zaruriy shart.

Bu borada O'zbekiston Respublikasining "Fuqarolar sog'lig'ini saqlash to'g'risida"gi Qonunining 34-moddasida insonni obyekti sifatida jalb etib, biologik-tibbiy tadqiqot o'tkazishga faqat laboratoriya tajribalari o'tkazilganidan va fuqaroning yozma roziligi olinganidan keyingina davlat sog'liqni saqlash tizimi muassasalarida yo'l qo'yilishiga doir muhim prinsip belgilab qo'yilgan.

Qayd etish lozimki, rivojlangan mamlakatlarda biotibbiyotga doir tadqiqotlar asosiy o'rinni egallamoqda. Olingan natijalar esa yirik daromad keltirishi bilan bir qatorda huquqiy tartibga solish tizimiga ham ega. Bu borada alohida xalqaro darajada qabul qilingan hujjatlar ham mavjud [25].

Xulosalar

Kam ahamiyatli ixtirolar va inqilobiy ahamiyatga ega bo'lgan ixtirolarga nisbatan bir xil yondashuv bo'lishi to'g'rimi? Avvalo har qanday patent egasi o'zining mutlaq huquqini qo'lga kiritish orqali bozorda monopol mavqeni ta'minlash va ko'p foyda olishni ko'zlaydi. Boshqa tarafdin esa raqobatchilarning ishlab chiqarish va bozorda huquqining yo'qligi soha rivojiga salbiy ta'sir ko'rsatishi ham mumkin. Bu borada huquq egasining o'zi erk-irodasi asosida mazkur masalaga yondashadi.

2018-yilda patent, tovar belgilari va sanoat namunalari nisbatan soʻralgan talabnomalarning uchdan ikki qismi Osiyo mamlakatlari hisobiga toʻgʻri kelgan. Bunda Xitoyning oʻzi soʻragan patentlar soni (1,54 million) butun dunyo boʻyicha koʻrsatkichning deyarli yarmiga toʻgʻri kelgan. Mazkur yilda novatorlar tomonidan jaʼmi 3,3 million patent talabnomalari berilgan va toʻqqiz yillik oʻsish tendensiyasi oʻzgarmasdan qolgan va u 5,2 foizni koʻrsatgan. 2018-yilda amaldagi patentlar 6,7 foizga oʻsgan va 14 millionni tashkil etgan. Shundan deyarli 3,1 million patent AQShda amal qilgan, keyingi oʻrinlarda Xitoy (2,4 million) va Yaponiya (2,1 million) turadi. AQShda amalda boʻlgan patentlarning aksariyati chet eldan kelgani kuzatilgan [26]. 2020-yilda Xitoyda birgina sanoat namunasiga nisbatan 795 504 ta talabnoma taqdim etilgan. Bu koʻrsatkich dunyo boʻylab taqdim etilgan talabnomalarning 55 % ini tashkil etadi.

Sanoat mulki obyekti haqidagi maʼlumotlarning ochiqligi asosan hamkorlik qilish uchun muhim ahamiyatga ega. Tadqiqotchilarning fikricha, patentlar olimlarni sanoatchilar bilan hamkorlik qilishga undaydi. Bu borada muayyan tajribalar ham yaratilgan. Jumladan, dastlabki yarim sintetik penitsillin ishlab chiqarishda aynan shunday holat kuzatilgan. Sheyxan (huquq egasi)ning patent olishga boʻlgan motivi “Bristol Laboratories” bilan hamkorlik qilish boʻlgan. “Beecham” kompaniyasida patent muhofazasining mavjudligi “Bristol Laboratories” kompaniyasiga tegishli boʻlgan ishlab chiqarish sirlari nou-xou bilan oʻrtoqlashishga koʻndirishga urintirgan. Biroq ushbu harakat natija bermagan va ular oʻrtasida uzoq muddatli nizo koʻrib chiqilgan [27].

Yuqoridagilardan koʻrinadiki, inqilobiy ixtirolar tez va koʻp xarajatlarsiz, asosan sanoati rivojlangan mamlakatlarda tarqalgan. Huquq egasida patent mavjud boʻlsa-da, muayyan doirani qamrab olishga xalaqit bermagan. Fleming tomonidan penitsillinning

yaratilishi ham bu kabi obyekt patentlanmasligiga olib keldi. Patentlash jarayonining mavjud boʻlmasligi esa dorilar tez tarqalishiga sabab boʻlgan.

Bugungi kunda sunʼiy intellektga (*Artificial Intelligence – AI*) asoslangan sanoat mulki obyektlariga huquqiy muhofaza hujjatlarini olish jarayoni keng kuzatilmoqda. Agar eʼtibor qaratadigan boʻlsak, 1998-yildan sunʼiy intellekt sohasida doimiy oʻsish kuzatilgan. Har yili 2012-yildan boshlab to 2017-yilgacha 103 ta kompaniya mutlaq huquqni qoʻlga kiritgan.

“Alphabet” kompaniyasi (uning portfeliga “Google”, “DeepMind”, “Waymo” va “X Development” kiradi) ixtirolarga beriladigan talabnomalar (3 814 ta) boʻyicha faqatgina 10-oʻrinni egallaydi va sunʼiy intellekt sohasida huquqiy muhofaza olgan kompaniyalarning yetakchisi hisoblanadi. “Apple” va “Microsoft” kompaniyalari ham boshqa tashkilotlar va ularga tegishli huquqlarni xarid qilish bilan faol shugʻullanishgan. “IBM” va “Intel” kabi kompaniyalar asosiy eʼtiborini yetuk kompaniyalarga qaratgan boʻlsa-da, olingan kompaniyalar – startaplar hisoblanadi hamda ulardan baʼzilarining potfelida patentlar boʻlsa, boshqalarida hech qanday huquqiy muhofaza hujjatlari boʻlmagan. Yaʼni kompaniyalar xarid qilishning asosiy maqsadi muayyan aktivlarni, professional kadrlarni, shuningdek, maʼlumotlar bazasi, nou-xau va boshqa intellektual mulk huquqlarini qoʻlga kiritish hisoblanadi [8].

Texnologiyalarning rivojlanishi va tarqalishidan barcha birdek manfaatdor boʻlishi borasida esa yondashuvlar yakdilligi koʻzga tashlanmaydi. Texnologiyalar bozorida sanoat mulki obyektiga nisbatan patentlar haqidagi maʼlumotlarning shaffof emasligi salbiy oqibatlar bilan bogʻliq boʻlishi mumkin. Shu bois patent egalari haqida maʼlumotlar ochiqligini taʼminlash maqsadida patent idoralari kelgusida patent haqida aniq, oʻz vaqtida beriladigan axborotlar ochiqligini kafolatlashi zarur.

Arina Gorbatyuk va Adrian Kovach patentlar haqidagi ma'lumotlar shaffofligini ta'minlash yuzasidan keskin choralar ko'rili-shini taklif qiladilar. Xususan, birinchidan, patentga talabnoma beruvchilar va huquq egalari shaxsi to'g'risidagi ma'lumotlarni oshkor qilish talabi mutlaq huquq egalari va ularning asosiy yuridik shaxslarining nom-lari, ro'yxatdan o'tgan manzillari va aloqa ma'lumotlari bilan cheklanishi, ikkinchidan, patentning amal qilish muddati davomida o'zgarishlar qachon sodir bo'lishidan qat'i nazar ular paydo bo'lgandan keyin oqilona vaqt oralig'ida huquqning o'zgarishini qayd etish, uchinchidan, huquq egalari haqidagi axborotni oshkor qilmaslik talabiga rioya qil-maslik patentni bekor qilishga olib keluvchi jazo chorasi qo'llanishiga sabab bo'lishi va nihoyat, huquq egasi haqidagi ma'lumotlarni yuborish va olish uchun onlayn, kirish oson va bepul platformani taqdim etish orqali po-tensial yuk va xarajatlarni minimallashtirish taklif qilinadi [28, 539–540-b.].

Fikrimizcha, texnologiyalarning rivojla-nishi va tarqalishidan barcha birdek man-faatdor bo'lishini ta'minlash uchun avva-lo huquq egalari va iste'molchilarning manfaatdorligi ta'minlanishi, huquq jazolov-chi funksiyasidan ko'ra rag'batlantirish vazi-fasini bajarishiga e'tibor qaratish zarur. Zero, xususiy-huquqiy munosabatlar ishtirokchi-larining tengligi, huquqlarni amalga oshirish boshqa shaxslarning huquqlarini hamda qonun bilan qo'riqlanadigan manfaatlarini buzmasligi, munosabat ishtirokchilarining halol, oqilona va adolat bilan harakat qilishi nazarda tutiladi.

Hozirgi vaqtda intellektual mulk huquqi sohasidagi mavjud muammolardan biri intel-lektual mulkning mavjud tizimiga asoslanuv-chi transparentlik prinsipi bilan bevosita bog'liq. Haqiqatan ham garchi har doim ham huquqiy muhofaza hujjati talab qilinmasa-da (masalan, mualliflik huquqiy himoya obyektiga), har qanday subyekt istalgan intellek-tual mulk obyektiga nisbatan huquqiy muho-

faza hujjatini olishi mumkin. Bunda sanoat mulki obyektiga nisbatan huquqiy muhofaza hujjatini olishning muayyan shartlari mav-jud. Avvalo talabgor yangi texnologiya, yangi buyum yoki yangi xizmatga nisbatan axborot-ni oshkor qilishi zarur. Ya'ni boshqa shaxslar texnologiya, buyum yoki xizmatning kimga tegishliligi hamda u bilan bog'liq huquqlar haqida ma'lumot olishiga imkon beradi. Bun-day yondashuv o'ziga xos o'rin tutadi. Chunki asosiy maqsad mavjud huquqlarni samarali ayirboshlash va ulardan texnologiyani rivoj-lantirish va qo'llab-quvvatlash, tadbirkorlik-ni rivojlantirish hamda ijtimoiy taraqqiyot maqsadida faol foydalanishga imkon berishi zarur.

Yuqoridagilardan kelib chiqib aytish mumkinki, intellektual mulk tizimining mu-him jihati transparentlikdir. Bir qator yangi texnologiyalar, kripto-aktiv, kriptovalyuta, elektron to'lovlar, "blokcheyn" kabi yangi tex-nologiyalarning vujudga kelishi tegishli yo-zuvlarni, ma'lumotlarni saqlay oladigan mu-kammal tizim mavjud bo'lishini taqozo etadi. Bu esa davlat hamda xususiy soha chegarasi-ni butunlay yo'q qilib yuborishi mumkin.

Xulosa sifatida ta'kidlash lozimki, sanoat mulki huquqi obyektlari doirasi doimiy ra-vishda kengayib bormoqda. Har bir obyekt-ning xususiyati, tavsifi, texnik xususiyatlari, qo'llanish sohasi va boshqa mezonlar ishlab chiqilishi, xavfsizlikni huquqiy ta'minlash asosiy e'tiborda bo'lmog'i zarur.

Sanoat mulki obyektlarini huquqiy muho-faza qilishning doktrinal asoslari hamda huquqiy tartibga solish manbalarining o'zaro nisbatini aniqlash, bu borada huquqiy man-balarning doktrinal aniqlangan prinsiplar, qoidalar, tushunchalarga zid kelmasligiga doir tizim mavjud bo'lishi zarur. Aks holda huquqiy tartibga solish manbayida muayyan maqsadlar ko'zlansa-da, pirovardida, prinsi-pal qoidalarga zid kelgani sababli ushbu nati-jaga erishib bo'lmasligi mumkin.

O'zbekiston Respublikasida sanoat mul-ki huquqi obyektlarini huquqiy tartibga

soluvchi qonunchilikni zamonaviy talablarga mos ravishda doimo takomillashtirib borish, qonun hujjatlari nisbatini aniq belgilash

muhim ahamiyatga ega. Qonunlardagi normalarni qaytarish, turli ma'nolarda ifodalashdan butunlay voz kechish lozim.

REFERENCES

1. Battakhov P.P. Ponyatiye i znachenkiye prava promyshlennoy sobstvennosti: zakon i doktrina [The concept and meaning of industrial property law: law and doctrine]. *Severo-kavkazskiy yuridicheskiy vestnik – North Caucasian Legal Bulletin*, 2013, pp. 53–56.
2. Suleymanov B.B. Metodologicheskiye aspekty pravovoy doktriny. Doktrina prava [Methodological aspects of legal doctrine. Doctrine of law]. Tambov, 2009, p. 23.
3. Matveev A.G., Sinelnikova V.N. Ob'ekty intellektual'noy sobstvennosti, poluchayushiye okhranu v XXI veke [Intellectual Property Objects to be Protected in the 21st Century]. *Vestnik permskogo universiteta – Bulletin of the Perm University*, 2019, pp. 294–295.
4. Otero L.J.M., Fernández-Nóvoa C., Botana Agra J.M. Manual de la Propiedad Industrial. 3rd ed. Madrid, Marcial Pons, 2017, p. 781.
5. Seuba H. The global regime for the enforcement of intellectual property rights. DOI: 10.1017/9781108231510/. Available at: <https://www.cambridge.org/core/terms/>.
6. George A. Constructing intellectual property. DOI: 10.1017/CBO9781139035361/. Available at: <https://www.cambridge.org/core/terms/>.
7. Global Innovation Index 2022: Switzerland, the U.S., and Sweden lead the Global Innovation Ranking; China Approaches Top 10; India and Türkiye Ramping Up Fast; Impact-Driven Innovation Needed in Turbulent Times. Available at: <https://www.wipo.int/portal/en/index.html/>.
8. Frensis Garri o budushhem intellektualnoy sobstvennosti: vozmozhnosti i problemy [Francis Gurry on the Future of Intellectual Property: Opportunities and Challenges]. Technology Trends WIPO Report 2019 Abstract Artificial Intelligence. 2019, September. Available at: https://www.wipo.int/edocs/pubdocs/ru/wipo_pub_1055_exec_summary.pdf/.
9. Ting-Wei Ch., Xiaoping W. Innovation and patenting activities of Covid-19 vaccines in wto members: analytical review of medicines patent pool (mpp) Covid-19 vaccines patent landscape (vaxpal). *Staff Working Paper*, ERSD-2022-01, 2022, February 10, p. 41.
10. Patentability of inventions created by AI – the DABUS claims from an Indian perspective. *Journal of Intellectual Property Law & Practice*, 2020. DOI: 10.1093/jiplp/jpaa146/.
11. Russell L. Parr. Intellectual property valuation, exploitation, and infringement damages. John Wiley & Sons, Inc., Hoboken, New Jersey, 2018, p. 651.
12. Oqyulov O. Intellektual mulkning huquqiy maqomi [Legal status of intellectual property]. Tashkent, TSUL, 2000.
13. Konseptual'no-teoreticheskiye osnovy sovremennogo grazhdanskogo kodeksa Respubliki Uzbekistan [Conceptual and theoretical foundations of the modern civil code of the Republic of Uzbekistan]. Civil legislation of the Republic of Kazakhstan and other post-Soviet countries: past, present, future. Proceedings of the International scientific and practical conference. Almaty, Research Institute of Private Law of the Caspian University, 2017, pp. 66–76.

14. Xodjayev B. Et al. Intellektual faoliyat natijalarini tijoratashtirish va baholash [Commercialization and evaluation of the results of intellectual activity]. Tashkent, 2021, pp. 20–21.
15. Mekhmonov K. Issues of legal regulation of relations related to information and communication technologies. *Review of law sciences*, 2020, p. 17.
16. Madrid (Marks) Notification, no. 169. Available at: <https://wipolex.wipo.int/ru/treaties/parties/remarks/UZ/2/>.
17. INDUSTRIAL PROPERTY PROTECTION Ministry of Justice. Intellectual property e-state services portal. Available at: <http://my.ima.uz/>.
18. U.S. Copyright Office. Available at: <https://www.copyright.gov/title17/title17.pdf/>.
19. Kravchenko A.A. Pravovoy rezhim internet-sayta kak kompleksnogo ob`yektu prava intellektual'noy sobstvennosti [Legal regime of the Internet site as a complex object of intellectual property rights]. PhD thesis. Moscow, 2015, p. 214.
20. Court of Cassation, Civil Chamber 1, 2006, June 13, 02-44.718. Available at: <https://www.legifrance.gouv.fr/affichJuriJudi.do?oldAction=rechJuriJudi&idTexte=JURITEXT000007056062&fastReqId=257361910&fastPos=1/>.
21. Kecofa/Lancôme. HR, 2006, June 16, LJN AU8940. Available at: <https://uitspraken.rechtspraak.nl/inziendocument?id=ECLI:NL:HR:2006:AU8940/>.
22. Court of Cassation, civil, Commercial Chamber, December 10, 2013, 11-19.872. Available at: <https://www.legifrance.gouv.fr/affichJuriJudi.do?oldAction=rechJuriJudi&idTexte=JURITEXT000028329512&fastReqId=1235557305&fastPos=1/>.
23. Biryukova I.V. Problemy pravovogo regulirovaniya biopatenta i yego sovershenstvovaniye [Problems of legal regulation of biopatent and its improvement]. PhD thesis. Tashkent, 2006, p. 175.
24. Matuzov N.I., Malko A.V. Teoriya gosudarstva i prava [Theory of Government and Rights]. Moscow, 2005, 541 p.
25. Universal Declaration on the Human Genome and Human Rights. Available at: <http://www.unesco.ru/ru/?module=news&action=theme&id=116/>.
26. International Declaration on Human Genetic Data. Available at: http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/genome_dec.shtml/.
27. Universal Declaration on Bioethics and Human Rights. Available at: http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/bioethics_and_hr.shtml/.
28. Global IP Performance: Patent, Trademark and Design Applications Hit Record Levels in 2018. Available at: https://www.wipo.int/pressroom/ru/articles/2019/article_0012.html/.
29. Report on the state of intellectual property in the world. Revolutionary innovation and economic growth. Available at: https://www.wipo.int/edocs/pubdocs/ru/wipo_pub_944_2015.pdf/.
30. Gorbatyuk A., Kovacs A. Patent notice (failure) in the era of patent monetization. 2022, pp. 506-542. DOI: 10.1007/s40319-022-01172-z/.

YURISPRUDENSIYA

HUQUQIY ILMIY-AMALIY JURNALI

5 / 2022

BOSH MUHARRIR:

Xodjayev Baxshillo Kamolovich

Ilmiy ishlar va innovatsiyalar bo'yicha prorektor,
y.f.d., dotsent

BOSH MUHARRIR O'RINBOSARI:

Ikrom Ergashev

Ilmiy boshqarma boshlig'i, yuridik fanlar bo'yicha
falsafa doktori, dotsent – bosh muharrir o'rinbosari

Mas'ul muharrir: D. Xudoynazarov

Muharrirlar: Sh. Jahonov, Y. Yarmolik,

F. Muhammadiyeva, Sh. Yusupova

Musahhih: M. Patillayeva

Texnik muharrirlar: U. Sapayev, D. Rajapov

Tahririyat manzili:

100047. Toshkent shahar, Sayilgoh ko'chasi, 35.

Tel.: (0371) 233-66-36, 233-41-09.

Faks: (0371) 233-37-48.

Web-sayt: www.tsul.uz

E-mail: lawjournal@tsul.uz

E-mail: tn.tdyu@mail.ru

Obuna indeksi: 1387.

Jurnal 25.10.2022-yilda tipografiyaga topshirildi.

Qog'oz bichimi: A4. Shartli 20,92 b.t. Adadi: 100.

Buyurtma raqami: 169.

TDYU tipografiyasida chop etildi.